

İNSANSIZLAŞTIRILMIŞ YOKSULLUK: YOKSULLUK, BİLİM VE ETİK

Dehumanized Poverty: Poverty, Science and Ethics

Osman KONUK* Ahmet Kemal BAYRAM**

ABSTRACT:

The problem of poverty, when tackled through objective and quantitative data, is usually considered as a matter of justice, inequality, exploitation and distribution. With a more sophisticated and essential analysis it will be clearly seen that poverty like vital ecological problems, is something concerning humanity, corresponding to human affairs, a specific ethical problem challenging to human condition. Although there is a constant development and expansion of implementing poverty reduction programs and strategies, all types of poverty, notably incurable, urgent absolute poverty related to subsistence, increases sharply and transcends the searches for cure.

Even though public agencies, civil society organizations and even private sector institutions under title of social responsibility involve in poverty reduction strategies, in terms of total sum poverty always manifests itself with a geometric growth.

This paper is mainly based on the assumption that prevention of poverty, attempts to solve the problem and providing a sustainable solution must take the inevitable diversifications and transformations of poverty into account. For this reason, it is clear that handling the multidimensional problem of poverty in terms of social security policies, socio-economic models, civil society initiatives or public attempts is necessary but inadequate. In this way, the ultimate solution can not be achieved without referring to modern human condition and this is basically an ethical problem. Here, any of the ethical subjects will not be discussed but the possibility of existence of a natural-universal ethics implied by common historical experience is presupposed. From this perspective -without having tendency to economism- it can be inferred that the poor experience poverty and the rich experience another type of poverty as well. Despite its intrinsic, substantive and subjective qualities, this kind of poverty is also the source of all types of poverty, because poverty is a problem for all and it must be perceived through a 'universal ethical principle'.

* Yrd.Doç.Dr. Sosyoloji Bölümü , Fen Edebiyat Fakültesi ,Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye.

** Yrd.Doç.Dr. Sosyoloji Bölümü , Fen Edebiyat Fakültesi ,Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye. bayram@aku.edu.tr

Key Words: *Poverty, ethics, science, scienticism, dehumanization, rationality, economism, epistemology*

ÖZET:

Yoksulluk, nesnel ve nicel verilerle bakıldığında, klasik yaklaşımlara göre, bir adalet, eşitsizlik, sömürü ve bölüşüm sorunu biçiminde tanımlanmaktadır. Daha derinliğine ve özsel bir analiz, yoksulluğun, tıpkı insanlığı topyekûn ilgilendiren ve bir insanlık durumuna karşılık gelen hayati çevre sorunları gibi, beşerî bir etik sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksullukla mücadele stratejileri ve siyasaları sürekli geliştirilip yaygınlaştırılmasına rağmen, stratejileri aşan ve çaresizlik noktasına ulaşmış, başta acil, insan hayatının idamesiyle ilgili mutlak yoksulluk olmak üzere, her tür yoksulluk biçimi ondan daha hızlı artmaktadır.

Yoksullukla mücadele stratejilerine sivil toplum, kamu, hatta ‘toplumsal sorumluluk’ yaklaşımı çerçevesinde özel girişimlerin de katılmasına rağmen toplam sonuçlarda yoksulluk, geometrik bir artış göstermektedir.

Bu çalışma, yoksulluğun önlenmesi, çözümü ve çözümün sürdürülebilir kılınması için, tıpkı yeni yoksulluk biçimlerindeki çeşitlenme gibi yaklaşımlarda da yenilik ve çeşitlenme ihtiyacının dikkate alınması gerekliliği üzerine kurulmuştur. Bu nedenle yoksulluk sorununun, sosyal güvenlik politikaları, sosyo-ekonomik modeller, sivil toplumcu ya da kamucu yaklaşımlarla tanımlanmasının gerekli ama yetersiz olduğu, nihai çözümün modern toplumlardaki genel insanlık durumuyla ilişkilendirilmeden kotarılamayacağı, bunun için de yoksulluğun temelde bir epistemolojik ve etik sorun olarak belirlenmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Burada herhangi bir etik tartışmaya girmemekle beraber ortak, evrensel tarihi tecrübenin gösterdiği bir doğal ahlakın mümkün olduğu varsayılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ekonomizme sapsmadan söylenecek olursa, yoksulluk en az yoksullar kadar başka bir tür yoksulluğu yaşayan zenginlerin yoksulluğudur. İçsel, özsel ve öznel niteliğine rağmen, bu yoksulluk her tür yoksulluğun da kaynağı durumundadır. Çünkü yoksulluk herkesin sorunudur ve bu sorunun algılanmasına ilişkin olarak öncelikle bir “evrensel etik ilkesi” gözetilmelidir.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Etik, Bilim, Bilimcilik, İnsansızlaşma, Rasyonellik, Ekonomizm, Epistemoloji*

Giriş: Yoksulluğun Tanım Problemi

Uluslararası gelişme ve kamu siyasası literatüründe yoksulluk, iktisadi mahrumiyet çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu açıdan yoksulluk temelde iktisadi terimlerle açıklanmaya çalışılsa da sosyal ve siyasal boyut-

lara vurgu yapan yaklaşımlar da dikkat çeki- ci bir boyuttadır. Genelde arzu edilmeyen bir durum olarak görülen yoksulluğun, istisnai olsa da “gönüllü yoksulluk” olgusu çerçevesinde, bir erdem hasadı, ahlaki gelişme aracı olarak olumlandığı durumlarla da karşılaşılmaktadır.

Yoksulluğun iktisadi boyutuyla ilgili çözümler, temel maddi ihtiyaçlar üzerinde odaklanırken, sosyal yaklaşımlar eşitsiz sosyal durumlara odaklanırlar. Yoksulluk istatistikleri, maddi mahrumiyet ya da sıkıntılardan çok, gelir dağılımı açısından eşitsizliği ölçer. Örneğin ABD’de, Amerikan Nüfus Sayımı Bürosu verilerine göre, yoksul sayılan nüfusun %46’sı kendi evinin sahibidir. (Wikipedia, 2008) Bu örnek çerçevesinde yoksulluk sınırının belirlenmesinin neredeyse tamamen keyfi olduğu söylenebilir.

Yoksulluk, tüm dünyada yönetim ve halkların yüz yüze olduğu çözümü imkânsız olan sorunlardan biri gibidir. Toplumlar ister tarım, ister sanayi toplumu olsun; dönem ister refah isterse buhran dönemi olsun; nasıl ölçülürse ölçülsün; yoksullukla mücadele ve yoksullara yardım programlarına rağmen, yoksulluk varlığını artırarak ve derinleştirerek sürdürmektedir. Gelişmiş ülkelerde %10–15 arasında ölçülen yoksul oranının diğer ülkelerde daha fazla olduğu varsayılır. Hatta komünizm sonrası devletlerde yoksulluğun yeni yeni kabullenilip tanımlandığı görülür. Yoksulluğun evrenselliği söz konusu olsa da yoksullukla ilgili kavramsallaştırmalar ve tanımlamalar farklılaştıkça, yoksullukla ilgili ölçümler ve yaklaşımlar da farklılaşmaktadır. (MacPherson, Silburn, 1998:8) Özellikle probleme ilişkin nitel yaklaşımların eksikliği, bu farklılaşmanın nedenlerinden biridir.

Yoksulluğun ölçülüp ölçülemeyeceği kendi başına bir sorun olmasının yanında evrensel, resmi, nicel ölçümler sorunun doğal ve kültürel nitelikleri nedeniyle içerdiği görelilikleri göz ardı etmektedir. Brady (2003:

715–716), sosyolojik ölçümlerin genel olarak resmi verilere dayanmasını eleştirmekle beraber, bu ölçümlerde göreliliğin bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü yoksulluğun sayılabilir, ölçülebilir görünümünün yanında sayılamayan, ölçülemeyen boyutları ihmal edilmektedir. Kimin ne kadar yoksul olduğunun belirlenmesi bir yoksulluk tanımı gerektirmekte ve tüm tanımlar gibi böylesi bir tanım da tanımlayanın yöntemine, konumuna, ilgilerine bağlı olmaktadır. Örneğin sadece ABD’de son otuz yılda yoksulluğun artıp artmadığı sorusu, farklı yoksulluk ölçüm tekniklerinin kullanılmasına bağlı olarak net bir cevap bulamamıştır.

Yoksulluk üzerine literatür zenginliğine (Martinetti, Stefano, 2007:361) rağmen, teori yoksulluğunun varlığı, ilginç bir paradoks oluşturmaktadır. Literatür dikkate alındığında, yoksulluk olgusunun tarihsel ve bilimsel yaklaşımlar çerçevesinde üç ana başlık altında tanımlanmaya çalışıldığı görülür. Bunlar asgari geçim ya da mutlak yoksulluk, temel ihtiyaçlar ve görel mahrumiyettir. (Walker, Walker, 2003:655)

Mutlak yoksulluk, yoksulluğun bilimsel bir olgu olarak ele alınmasında 20. yüzyılın hemen başlarındaki yaklaşımı ifade eder ve yoksulluk sınırını, fizyolojik yeterliliğin sürdürülememesi olarak tespit eder. Yoksulluğun ölçülmesinde evrensel bir standart oluşturulabileceği fikri, bu yaklaşımın temel iddialarındandır. Gıda, barınma, giyecek, yakacak gibi fiziksel zorunluluklarının karşılanmasıyla asgari geçim standartlarını yakalayacak bir gelir sağlandığında, yoksulluğun bertaraf edilebileceği varsayılır. ABD, İngiltere ve Hindistan gibi ülkeler siyasa yapı-

mında bu anlayışı benimserken, bireysel ihtiyaçların bilimsel yargılardan ziyade sosyal alışkanlıklar tarafından belirlendiği gerçeği çerçevesinde söz konusu yaklaşım, aşırı derecede basit ve esneklikten uzak olduğu gerekçesiyle yoğun eleştirilere de uğramaktadır. Zira bu yaklaşımla oluşturulacak siyasa-ların yoksullar için, toplumun diğer kesimle-rinden farklı bir yaşam tarzı tayin edip, böyle bir yaşam tarzı sürdürmeleri şeklinde bir beklentiye girilmesinin kaçınılmaz olacağı değerlendirilmesi yapılabilir.

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerindeki yoksulluk tartışmalarıyla ilgili olarak ILO, UNESCO, Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların da benimsediği bir yaklaşımdır ve geçim ihtiyaçlarını, ülkelerin iktisadi ve sosyal gelişmişlik bağlamında ele almaya çalışır. Temel ihtiyaçlar yaklaşımının iki boyutu vardır: Geçim ihtiyaçları (yiyecek, giyecek, içecek, barınma gibi) ve yetersiz temel hizmetler (içme suyu, toplu taşıma, sağlık hizmetleri gibi). Bu yaklaşım da asgari geçim yaklaşımı gibi mutlakçı olmasının yanında, ülkeleri ve toplum kesimlerini zengin ve yoksul diye ayırması nedeniyle ayrımcılık ve ırkçılık riski taşıması açısından ‘Sen yoksulsun dolayısıyla sofistike bir hayat süremezsin, bundan dolayı karmaşık uygarlığı yaşayan insanlara göre ihtiyaçların daha sınırlıdır’ ya da ‘yoksullar için koşullu refah’ gibi argümanları nedeniyle eleştirilmektedir.

Görelî mahrumiyet yaklaşımı ise yoksulluk sınırının ancak belli bir toplumdaki yaşam standartlarına gönderme yapılarak tespit edilebileceğini savunur. Görelî yoksulluk yaklaşımı yoksulluğun, bir toplumsal

bağlama dayalı olarak tanımlanabileceğini belirtir. Bu yaklaşıma göre, bir toplumun gerçek üyesi olmanın gerektirdiği tüketim, ilişkiler, roller yoksulluk ölçümünde dikkate alınmalıdır. Bu yaklaşımın iki önemli sonucu vardır: Öncelikle yoksulluğun bertaraf edilmesi oldukça zorlaşır çünkü bu düşünce toplumdaki yapısal eşitsizliğin kökten giderilmesini gerektirir. İkincisi ise her toplumun kendine has pratikleri olduğundan, genel bir yoksulluk tanımını zorlaştırır. Kültürel farklılık gerçeği, ekonomik eşitlikçiliği aşan bir niteliğe sahiptir ve bu gerçek eşitlikçi yaklaşımlar tarafından görmezden gelinmektedir.

Ekonomizmin Kısır Döngüsü ve Yoksulluğun Epistemolojisi

Yoksulluğa ilişkin yaklaşımlarda genel olarak indirgemeci ve tekçi bir tutum gözlenmektedir. Hâkim yaklaşım ekonomizmdir. Oysa yoksulluk da diğer tüm sosyal olgular gibi, sayısız değişkenin dâhil olduğu etkileşimden oluşan bir ağ içinde ortaya çıkar. Herhangi bir olgunun, sayısız diğer tüm olgularla girdiği tüm ilişkileri ortaya koymak epistemolojik bir imkânsızlığa karşılık gelse de baskın olanlarını mümkün olan en geniş biçimde ortaya koymak gerekir. Yoksulluğu sadece iktisadi etkileşimler çerçevesinde ele almak, sorunu tanımlamada daha en baştan eksiklik barındırır. Bu etkileşimlerde taraf olan örneğin siyasal, akademik ve etik söylemleri göz ardı edip, sadece ekonomi söylemi üzerinde odaklanmak (Yapa, 1996:710), yoksulluğun neden şimdiye kadar yok edilmediğinin de en önemli nedeni olarak görülebilir.

Zaten dünya ölçeğinde ekonomideki sektörel değişimin (sanayiden, üretimden hizmet sektörüne geçiş) yoksulluk ve yoksullukla mücadeledeki istihdam seçeneğini de sorunlu kıldığı açıktır (Sanders, 1992:192). Çünkü hizmet sektörünün gerektirdiği kalifiye olmayan ya da yarı kalifiye işgücü ihtiyacı, ücretleri de görece olarak aşağıya çekmekte ve temelde eğitim yoluyla edinilen bu uzmanlıkların yoksul kesimlerde zayıf olması, dezavantajlı konumu daha da muhkemleştirmekte ve bir kısır döngü kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Mesela bu bağlamda, yoksullukla mücadeleyi istihdam politikalarıyla yürütmek, kendi içinde açmazlar barındırmaktadır.

Ekonomizmin ardındaki entelektüel perspektif göz önüne alındığında yoksulluğun, söylemsel materyalist bir oluşumda var olduğu görülür ve bu oluşumdaki fikirler, meseleler, söylem ve iktidar öylesine iç içedir ki yoksullukla ilgili sınıflandırma ve tanımlamaları neredeyse imkânsız kılar. Yapa (1996:707), bu kördüğümü çözenin tek yolunun mevcut sosyal bilim dilinin, temel varsayımlarının ve sınırlarının ötesine geçmekle mümkün olacağını öne sürmektedir. Aynı zamanda mevcut yoksulluk yaklaşımları, akademik ilişkiler tarafından muhkemleştirilmektedir. Akademik çevrelerde içsel olarak ekonomi söylemindeki üretkenlik vurgusu, teknolojik yenilik, piyasa öncelikleri, örneğin tarım politikalarını dolayısıyla tarımsal teknikleri ve ilgili tüm uygulamaları belirlemektedir. Dışsal olarak da toplum, doğa ve bilim hakkındaki genel saygılılar ve paradigma bu akademik alanın içsel çerçevesini, hâkim söylemi oluşturmaktadır. Bu söylemin önemli bileşenlerinden biri de ekono-

mizmdir. Aynı çerçevede toprak mülkiyetine ilişkin dönüşümler, modern liberal dönemde hem tarımsal üretimi hem de ekonominin yapısal sorunlarını etkilemiştir. Bu süreç, yoksulluğun kökenine ilişkin bazı ipuçları da vermektedir.

Yoksulluğun nedenlerinin tespitiyle ilgili de önemli tartışmalar vardır. Bazı yaklaşımlar uluslararası ilişkiler çerçevesinde küresel sistemik nedenlere vurgu yaparken, ulusal ölçekteki yönetsel ve mali yapı ile beraber eğitime odaklanan yaklaşımlar da vardır. Bunların yanında doğal, demografik, coğrafi, iktisadi, siyasi, kültürel etkenlerle ilgili vurgular da söz konusudur. Yoksulluğu tetikleyen bu etkenlerin muhtemel sonuçları arasında açlıktan ölme, ortalama ömrün kısalığı, evsizlik, uyuşturucu kullanımı, sosyal tecrit, intihar, çocuk işçi sayısında artış, kayıt dışı ekonomi, yetersiz sağlık hizmeti, siyasal marjinalleşme, göç, iltica gösterilmekte ve bunların hepsi birlikte devletler için bir kısır döngünün oluşması anlamına gelmektedir. Yoksullukla mücadele adına vergilerin konması yoksulluğu artıracak, refah politikalarının sürdürülmesi için gerekli iktisadi büyüme zorunluluğu gibi bir çıkmazı gündeme getirmektedir. Bu nedenle, ekonomist niteliği ağır basan refah yaklaşımının dışında daha boyutlu ve kapsayıcı açıklamalara ihtiyaç vardır. Örneğin, Sawhill'e (2003: 79-86) göre yoksulluk, bir davranış biçimidir ve salt refah yaklaşımıyla açıklanamaz. Yoksulluk ve zenginlik, parasal değil, davranışsal modellerdir. Bu nedenle yoksulluk davranışı bir neden değil, sonuçtur. Yoksulluğun davranışsal tanımı, yoksulluk döngüsünü açıklama işlevini yüklenir. Bu nedenle ekonomik girdi artsa da davranış en azından

birkaç kuşak devam edebilmektedir.

Yoksulluk, olgusal açıdan hep var olmuş olsa da söylem, onu dönemsel olarak yeniden tanımlamakta ve böylece de araçsallaştırmaktadır. Bu çerçevede yoksulluğa yönelik yaklaşımlar genel olarak değerlendirildiğinde, yoksullukla ilgili nesnel bir ölçümün neredeyse imkânsız oluşu, meselenin çözümünde de ilginç sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Yoksullukla mücadele siyasaları, gelir dağılımı dengesizliğinin sonucu olarak, zengin-yoksul arasındaki uçurumun derinleşmesi gerçeği karşısında, yoksulluğu bertaraf edecek çabaların yerine, ‘yoksulların’ sorunlarıyla ilgilenmeye odaklanmışlardır. (Walker, Walker, 2003:657) Bu odaklanma dönemin hâkim söylemiyle yakından ilgilidir ve söylemin etkisi her alana (siyasi, iktisadi, dini, ideolojik, bilimsel) yansımaktadır. Örneğin, yoksulların sorunlarıyla ilgilenmenin siyasal açıdan önemi, Minogue’a (2002:137) göre, oy hakkının yaygınlaşmaya başladığı 19. yüzyılın başlarında keşfedilmişti. Siyasal olarak yoksulluk, düşman kadar ilgi çekiciydi; hatta yoksulluk, yok edilemeyecek kadar cazip bir politik araçtı. Genel oy hakkıyla eş zamanlı olarak keşfedilen yoksulluk sorunu, hem demokratik meşrulaştırma araçlarından biri hem de yeni keşfedilmiş seçmen stokuydu. Burada da yeni bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk sorununu var eden yapılar ve uygulamalar onun çözümünde de karar, plan ve uygulamaların öznesidir. Hala yoksullar ve yoksulluk, bir özne değil nesnedir. Acaba sorunun kaynağı olan söylem, ürettiği sorunun çözümünü de üretebilir mi?

Yoksullukla mücadelede bilgi temelli

sosyal bir eylem adına geniş hacimli araştırmalar yapıldığı, veri toplandığı, hatta araştırmaların nasıl yapılacağı, verilerin hangi tekniklerle toplanması gerektiği konusunda bile oldukça hacimli bir literatürün ortaya çıktığı görülmüştür. Bu araştırmalarda yoksullar birer bilgi nesnesi olarak kapsamlı incelenmiş ve veriler oldukça ayrıntılı sosyolojik, ekonometrik çözümlemelere tabi tutulmuştur. (O’connor, 2000:3) Tüm bu uğraşlara rağmen yoksulluk, en müreffeh ülkelerde bile yaşamın bir gerçeği; nedenleri, sonuçları ve çareleri açısından bilim adamları için hala bir muamma olarak kalmaya devam etmektedir. Bu durum ‘varlık içinde yokluk’ paradoksu olarak adlandırılmış, paradoksun sorumlusu olarak siyaset ve ideoloji gösterilmiştir. Bu tartışmada yoksulluğu giderecek refah siyasaları, siyaset ve ideolojinin bilim üzerindeki zaferi biçiminde tezahür etmiştir.

Yoksulluğun Epistemolojisi

Yoksulluğa yönelik ekonomist yaklaşımların temelindeki inanç, bilimsel bilginin, doğayı denetleme aracı olarak kullanılabilceği anlayışı paralelinde, toplumu denetleme ve sosyal sorunları çözme işlevi yüklenebileceği, modern dönemlerin başından beri hüküm süren bir inançtır. Bu inanç doğrultusunda yoksulluk olgusu, 20. yüzyılın hemen başında bilimsel bir araştırma nesnesine dönüştürülmüştür Diğer tüm sosyal olgulara olduğu gibi sosyal bilimlerin yoksulluğa yönelik konvansiyonel bakışı da özne/nesne ilişkisi varsayımına dayanır. Bu bakışta sosyal bilimci özne, -inceleyeceği, oluşturacağı nesnenin dışında-; onun verili ve süreklilik arz eden niteliklerini betimlemeyi kendine görev

bellemiştir. Böylesi bir yaklaşımda nesne, öznenin bakışından bağımsız olarak “orada-
dır” ve oradalığı, doğallığı dolayısıyla ken-
diliğindenliği temin etmekte ve üzerine yapı-
lan tüm bilimsel iddiaların nesneliliği garanti
altına alınmaktadır. Oysa bu da kendi başına
bir söylemdir; maddi olduğu kadar maddi-
olmayan süreçlerce belirlenir. Yani nesne,
söylem tarafından inşa edilir.

Yoksulluk da normal, geleneksel, geliş-
miş, suçlu, sapkın kavramlaştırmaları gibi
söylem tarafından üretilmiş bir kategoridir
ve “uzmanlar” böyle dediği için herkes su-
sar. Oysa tüm bu kategoriler, nesnelere biç-
imini, içeriğini, oluşumunu belirleyen ‘uz-
manlaşmış’ söylemlerin sonucu ve aynı şe-
kilde bu kategorilerin kullanıcıları olan özne
de, Foucault’nun (1993:110–127) ifadesiyle
“özneleştirme/uyruklaştırma” işleminin ürü-
nüdür. (Yapa, 1996:712) Yani Foucault’nun
bakış açısından söylem, kendi düzeni içinde
sayısız nesneleştirici ve özneleştirici/uyruk-
laştırıcı süreçler barındırır.

Yoksulluk algısı ve yoksulluğa ilişkin
önyargılar, basmakalıp düşünceler, dönem-
sel ve mekânsal olarak değişmektedir. Yok-
sullukla ilgili olarak karşımıza kurbanı suç-
layıcı bir söylem çıkmaktadır. Yani yoksul-
luğun sorumlusu olarak yine yoksullar gö-
rülmemektedir. Yoksullukla ilgili benzer önyar-
gıların varlığı ve evrensel bir olgu olarak za-
man-mekân tanımaksızın her yerde rastlan-
ması; yoksullukla ilgili bilimsel-vesayetçi
bir anlayışı kaçınılmaz kılmaktadır. Yoksul-
lukla ilgili olarak yoksullar değil, bilim
adamları konuşmaktadır. Yoksulluğa yönel-
miş bilimsel çalışmalarda (ki bu çalışmalar
sadece bilgi amaçlı değildir bunlar aynı za-

manda siyasa belirleme sürecinin de bir par-
çasını oluşturur) bilim adamı/kadını kendini,
tanımlanmış olan ‘aciz’ yoksulluk sektörü-
nün dışında ve çoğunlukla üstünde konum-
landırır. (Yapa, 1996:712) Zaten yoksulluk
sektörü tanımı kendiliğinden bir özne
(ben)/nesne (ben olmayan) ikiliği ve hiyerar-
şisini de kurmaktadır. Bu hiyerarşide yok-
sullar, ötelede bir sektör içindeki sorun ve
nesne; bilim adamının da dâhil olduğu yok-
sul olmayanlar sektörü ise özne ve problem
çözücüdür; yani öznelik konumu ve çözüm
pratiğinin araçlarına sahip olanlar problemin
tamamen dışında, “temiz ve masum” kesime
aittirler. Bu ikilikteki epistemolojik durum,
somut olarak sosyal bir tabakalaşma biç-
iminde tezahür etmektedir; “yoksullar oralar-
da bir yerlerde problem, risk, tehdit ve boz-
guncu potansiyelleriyle durmaktadırlar.”
Oysa bütün bu problemlerin, yoksulluk sek-
töründekilerin yaşadığı mahrumiyet tecrübe-
sinin kökü, bu sektörün dışındadır.

Yoksulluk üzerine oluşturulan resmi-
akademik söylemde özne-araştırmacı, rasyo-
nel, adanmış-yoksulluk meselesini çözecek,
entelektüel ve maddi kaynakları bünyesinde
toplamış- bir ahlaki fail olarak algılanır. Bu
söylemde yoksul ise “muhtaç-aciz öteki”,
gelişme ve şefkate muhtaç araştırma nesnesi
olarak görülür (Yapa, 1996:713) ve böylece
yoksulluk, söylem tarafından oluşturulmuş
ahlakileştirme stratejisinin bir parçasına dö-
nüştürülmüştür. (Foucault, 1993:112)

Bu çerçevede bakıldığında, yoksulluğa
ilişkin söylemsel strateji aynı kalsa da bilim-
sel yargılarda dönemsel olarak önemli deği-
şikliklere rastlanmaktadır. 1960-1970’lerde,
uygun bilimsel müdahaleler çerçevesinde

kökünden çözülebilecek bir mesele olarak görülen yoksulluk, 1990'larda yaşamın kaçınılmaz bir parçası olarak algılanmaya başlanmış, 2000'lerde ise yoksulluk sadece iktisadi bir olgu olmaktan çıkarılıp, sosyal konum, kentleşme, uygarlık gibi kavramlarla ilişkilendirilerek çeşitlendirilmiştir. Yaklaşımlar ve çeşitlenmeler ne olursa olsun yoksulluk, yoksul insanların eylem ve başarısızlıklarından dolayı kaçınılmazdır. Daha çok işsizlik, suç, ahlaki yozlaşmayla bağlantılanan yoksulluğun bir sistem sorunu, dolayısıyla da bilimsel bir inceleme nesnesi olduğu genel kabul görmüştür. (Jones, 1996:6)

Yoksulluk, sürekli artan mutlak bir sorun olarak devam etse de bilimci, ekonomist yaklaşımlar ve tanımlamalar, dolayısıyla çözüm programları dönemsel olarak değişmektedir. Örneğin 1960'lı yıllardan itibaren birkaç on yıl görmezden gelinen yoksullukla ilgili ampirik içerikli çalışmalar 1990'larda yeniden patlamıştır. (Brady, 2003:716) Bu akademik algıdaki değişme, sorunun özünden çok söylemseldir ve akademik çevrelerdeki söylem değişikliğinin bir yansımasıdır. Akademik yoksulluk algısındaki değişimin bir yönü de kamu siyasalarının yoksulluk algısıyla olan uyumuyla ilgilidir. Örneğin, 1980'lerde Reagan yönetimi politikaları (Sanders, 1992:180), kamu transferlerinin yoksulluğu ve tembelliği beslediğini varsayıp, kurban suçlayıcı bir söylemi yüceltmıştır. Zira her tür kamu yaklaşımı, uygulamaları meşrulaştıracak akademik bir gerekçeler dizisi de bulabilmektedir.

Yoksulluğa yönelik bilimsel yaklaşımların, trajik komik bulgular barındırdığı da görülmektedir. Örneğin, yoksul davranışı

vurgusu yapan Sawhill (2003:80), yüksek okul mezunu olma, evlendikten sonra çocuk sahibi olma ve tam zamanlı bir iş gibi üç şartı bir arada tutarak, yoksulluk hastalığının reçetesi olarak sunmaktadır. Aynı şekilde örneğin Sri Lanka'da (Yapa, 1998:115) hâkim bilimsel söylemin yaklaşımına ve telkinlerine uygun olarak geleneksel ve dolayısıyla "geri" tarımsal üretim tarzından modern-bilimsel yöntemlere geçilmiştir. Bu geçişle beraber ürün çeşitliliği azaltılmış, endüstriyel ve ihracata yönelik tarımsal faaliyetler uygulanmıştır. Bu uygulama kimyasal gübre, böcek ve ot öldürücü kullanımı gibi yeni teknikler gerektirdiğinden, kendi başına hem iktisadi hem de ekolojik maliyeti kat kat arttırmış ve sonuçta bilimsel-modern tarım, Sri Lanka'da yoksulluğu derinleştirmiştir.

Moore (2007), Dünya Bankası için hazırladığı eserde, yoksullukla ilgili bazı bilimsel çözümlerinin aşağılayıcı, ırkçı ve özellikle sömürge mantığı kapsamındaki basmakalıp düşünceleri barındırdığını ve yoksulların güçsüz kurbanlar ya da edilgen yardım dilencileri olarak gösteren öğelere yer verildiğini belirtir. O'Connor'a (2000:4) göre ise yoksulluğu kişisel başarısızlık ya da yetersizlik olarak görmek, eşitsizliğin yapısal niteliğini örtmektedir. Asıl sorun eşitsiz servet paylaşımıdır. Oysa başarı ve yeterlilik, ona sahip olanlar tarafından tanımlanmaktadır. Aynı şekilde çağdaş sosyal bilim yoksulluk bilgisi tanımındaki değişimler de sorunu saptıran nedenlerinden biridir. Yoksulluk bilgisi, siyasal ve ideolojik çözümlerle değil, yansız bir tutumla üretilmelidir. (O'Connor, 2000:10) Ama bu yansızlığın nesnel ölçütünün ne olacağı ve kim tarafından belirleneceği çözümsüz bir sorun ola-

rak karşımızda durmaktadır.

Dahası, yoksulluğun bilimsel bir mesele olarak ele alınması, insani boyutu rasyonalite adına törpüleyebilir. Bilimselleştirilen her konu, bilimcilerin zihinsel buzdolabında dondurulan nesnelere biri haline getirilebilir. Mesele adeta insansızlaştırılarak bilimin duygu ve vicdandan arındırılmış labirentlerinde yuvarlanır. Hele mesele, yoksulluk gibi en azından duygusal paylaşımı zorunlu olarak gerektiren bir sorun söz konusu olduğunda, bilimciliğin formel dili yetersiz kalmaktadır. Çünkü duygusal, dolayısıyla insani bağlam atlanacaktır. Bunun yanında, yoksulluğu sadece ekonomi çerçevesinde tanımlamak çok boyutu olan bu problemle ilgili derinlikli bir kavrayışı engeller. Yoksulluğun meta-etik boyutu ihmal edilirse ve yoksulluk sadece paranın satın alabileceği mal ve hizmetlerin toplamı yani ekonomist bir çerçevede ele alınırsa, indirgemeci bir risk ile yüz yüze gelinir. İndirgenen her sorun, düzleştirilmiş ve standartlaştırılmış olacağı için meta-etik boyuttan mahrumdur. Bilimselleştirici ve standartlaştırıcı yaklaşımlar uluslar arası düzeyde de görülür. Örneğin, ILO'ya göre temel ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum olan insanlar yoksul kabul edilmekte ve bu ihtiyaçlar aynı zamanda maddi olmayan değerleri de (kamusal kararlara katılım, eğitim, sağlık, su, ulaşım gibi) kapsamaktadır. Bunun yanında yoksulluğun sosyal bir inşa yani kurmaca, dolayısıyla görece bir kavram olduğuna ilişkin önemli bir literatür de vardır. Fakat bu görecelilik, sorunun ve aciliyetini gölgelemektedir. Zira yoksullar, salt istatistikî veriler değildir.

Yoksulluk konusundaki bilimsel bağ-

naz tutumun yansımalarından birisi, faşizmle kol kola yürüyen sosyal darwinizmdir. Bu yaklaşıma göre, yoksullar tembel, yeteksiz, var olabilmek için yeterli gücü olmayan ve dolayısıyla seleksiyon sürecinde elenmiş olanlardır. Böylesi bir akıl yürütme tarzı, yoksulluk olgusundaki kurban suçlayıcı söylemin en temel öncüllerinden birini oluşturmuştur. Yoksulluğun doğal, dolayısıyla zorunlu bir konum, kader olduğu anlayışı da bu söylemin imaları arasında yer alır. Hatta İncil'den yapılan bir tefsirde "her zaman yoksullarla birlikte olacağımız" yorumu yer almıştır. (Dixon, 1998:271) Bu anlayışa göre yoksulluk, bir tür özrürlük hali, yoksullar da sistem dışı, elenmiş varlıklardır.

Yoksulluğun bilimselleştirilmesi, sosyal etkileşim kuramlarının da örneklediği gibi ki bu kuramlar yoksulluğu, yetersiz sosyalleşmenin, yetersiz sosyal etik gelişimin ürünü olarak görmektedir, yoksulluğun ana nedenini gizleyebilmektedir. Bu anlamda yoksulluk bir ahlaksızlık problemi olarak bile tespit edilmiştir. Yoksulluğu ahlaki bir zafiyetin ürünü olarak tanımlamak, nesneliliği su götürmez bir durumu kendiliğinden öznel yargıların ve bulanık duyguların evrenine hapsedmektedir. Ama bu durum, sorunun etik bir mesele olmadığı anlamına gelmez. Ekonomi-politik söylem ilginç bir biçimde aynı normları orta sınıf için kışkırtırken; aç gözlülüğü, tüketimi aklarken, bu normların yoksullar için geçerli sayılmayacağını öngörür. (Schafer, 2004:167) Bu çerçevede yoksullar hakkındaki en küstah yargılardan birisi onların seçenekten mahrum oldukları için kendi hayatlarını yönetmekten aciz oldukları yargısıdır. Oysa varsılların sonsuz seçenekleri olduğunu kim iddia edebilir ki?

Yoksulluk, en dar ve yaygın tanımıyla hayatı idame ettirmek için gerekli olan beslenme, barınma, giyinme gibi ihtiyaçlardaki yoksunluktur. Böyle bir tanımlamada daha kapsamlı olan sosyal-kültürel beklentilere ilişkin ihtiyaçlar yer almaz. Adeta “Yoksul had-dini bilmeli!”dir. Yaygın, basmakalıp tutum, sürekli değerleri vurgulayarak, bu değerler çerçevesinde kurban suçlayıcı bir söylem geliştirir: ‘Yoksulsa bunu hak ediyordur.’ Bazen de bu durum, ilahi adaletin tecellisi olarak dini içerikli bir söyleme dahi dönüştürülür. Böylece etik sorumluluk devre dışı bırakılmaktadır. Bu durum bir anlamda, din-ahlak ilişkisinin koştığı noktalardan biridir. Dini kaynak gösteren hayırseverlik, dindarlığın kültürel göreceliği içinde temel bir çözüm üretme konusunda da güvenilir sayılmaz. En azından, “dini motivasyon kaybolduğunda ne olacak?” sorusu, cevapsız kalmaktadır. Üstelik modern akademik çevrelerde damgasının vuran ‘Tanrının Ölümü’ durumu da ortadadır. Postmodern dönemde ise ‘insanlığın ölümü’nden bahsedilmektedir. Bu nedenle yoksulluk sorunu, her insan için her zaman, hem ontolojik hem de etik bir sorundur ve bu biçimde tanımlanmadığında, salt bilimci bir tutum eksik kalmaktadır.

Özellikle kentleşme sürecindeki hızlanma, insani ve sosyolojik açıdan yoksulluğu körükleyen ve pekiştiren bir etki bırakmıştır. Artık ‘mahallenin-köyün yoksul’undan, ‘yoksul mahalle’ye doğru bir geçiş söz konusu olmuş; günlük yaşamda yoksul-yoksul olmayan yüz yüze etkileşimi ortadan kalkmıştır. Yoksulluğun gettolaşmasına, bilimsel bir probleme dönüşmesi de eklenince, rasyonel söylemler çerçevesinde yoksulluk olgusu insani, duygusal içeriğinden kopmuş, bir an-

lamda hem mekânsal hem de zihinsel olarak ‘ötekileştirilmiş’, bilimsel vesayetin insafına terk edilmiştir.

Sonuç

Bütün projeksiyonlar göz önüne alındığında, kapsamlı yoksullukla mücadele programlarına rağmen “yoksulluğun oldukça zengin bir geleceği(!)” olduğu söylenebilir. Ronald Reagan’ın belirttiği gibi ‘Yoksulluğa karşı savaş ilan ettik ve yoksulluk kazandı!’ (Dixon, 1998:269) Aslında yoksulluk kazanırken herkes kaybetmektedir. Önemli bir yaşam öğesi ve doğal, dolayısıyla da herkesin olan su bile özelleştirilmiştir. Büyük bir Fransız su şirketin CEO’sunun Le Monde’a yazdığı mektupta, kendi sattıkları suyun fiyat ve kalite açısından benzersiz olduğunu belirttikten sonra şöyle bir tespitte bulunmuştur (Goldstone, 2005:251) “...başka yerlerde ne kadar yoksulsanız suyun fiyatı o kadar yüksek, kalitesi de o kadar düşüktür...” Yalnız başına bu alıntı bile yoksullukla ilgili algının ne kadar düzensiz ve ironik olduğunu gözler önüne sermektedir.

Günümüzdeki küreselleşme süreci, iktisadi bütünleşmeyi, ülkesel ölçekten küresel ölçeğe taşımıştır. Bu nedenle yoksulluk küresel ölçekte bir etik sorun olarak ele alınmalıdır. Küresel ölçekteki hukuki çerçeve de somut ve maddi düzenlemeleri gerektirmektedir. (Dower, 2004:191) Örneğin yoksul, kaçak, mülteci göçmenlerin konumu, böylesi bir etik ve hukuk çerçevesinde ele alınmalıdır. Bir anlamda “Tanrı’nın dünyasından kovulanlar” şimdilik bütün insanlığı ilgilendiren bir siyasal meseleye dönüşmüştür.

Böyle bir meseleyi ele alacak evrensel ölçekli bir etik ihtiyacı da kesin olarak ortaya çıkmıştır

Devlet de sivil toplum da gizli ve açık hayırseverlik de yoksulluk sorununun en azından aciliyet arz eden bir türünü çözmek için ayrı ayrı vazgeçilmez işlevlere sahiptir. Ama yoksulluk, zenginlik, gelişmişlik ve az-gelişmişlik kavramları, sorunu daha çok ekonomizm içinde ve geçici olarak tanımlanmaktadır. Çatışmacı, rekabetçi, kar-kazanç temelli bir zihin yapısı, yoksulluğu belli bir biçimde tanımlar ve bu çerçevedeki çözümler de dönemsel, sınırlı ve geçici olur. Elbette bu nesnel, ölçülebilir, planlanabilir ve sonuçları kısa vadede alınabilir bir konu değildir. Ama zaten yoksulluk, her durumda türlerini, kapsamını, niteliğini değiştirerek sürdüreceği bir gerçekliktir. Hep vardı ve artarak var olmaya devam edecek. Paradoksal olan, ulusal ve uluslar arası kamu ve sivil kuruluşların sorunu tartışması yoğunlaştıkça, sorunun daha hızlı büyümesidir. Her tartışma cümlesi, belki de yoksulluğu tersinden de olsa arttıran koşulların bir parçası olmaktadır. Konuyla ilgili epistemolojik özne/nesne ikiliği, zengin ile yoksul arasındaki ötekileştirme, yoksulların kendi haklarında konuşulmaması (bilimsel vesayet) ve yoksulluğun meta-etik bir mesele olarak tanımlanmaması, sorunu, paradokslar, kısır döngüler ve ikilemler sarmalına dönüştürmektedir.

Temel ve köklü etik ilke, yoksulluğu başkalarının sorunu olarak görmeme üzerinden kurulmalıdır. Ancak yoksullar da başka yoksullara yardım edebileceği bilincine sahip olunca daha köklü bir çözüm mümkündür. Bu ilkeye göre, dünyada tek bir yoksul

bile kalsa, bu herkesin yoksul olduğu anlamına gelir. Çünkü yoksulluk ve zenginlik doğal kategoriler değildir; zenginlik, zenginlerin yoksullara olan borçlarının toplamıdır. Yoksulluğa ilişkin her tür kategorileştirme, özneleştirme/uyruklaştırma, ötekileştirme, meselenin aynı zamanda insansızlaştırılması (Nietzsche) ve ekonomik rasyonalite çerçevesinde bilimsel vesayet merhameti zayıflatma riski taşıyan (Rousseau) insafına terk edilmesine ve gerçek ahlaki bağlamından koparılmasına yol açmaktadır. Oysa insan, ahlaki bir varlıktır.

Kaynakça

Brady, David (2003). "Rethinking the Sociological Measurement of Poverty". *Social Forces* 81, (3): 715–751.

Dixon, John. *Poverty: A Persistent Global Reality*, Florence; Routledge, 1998, s.269, 271.

Dower, N. 2004. "The Global Framework for Development", *Political Economy of New Slavery*. (ed.) C. Anker. Gordonsville: Palgrave Macmillan, p.141.

Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*, Cilt: 1. Çeviren. H. Tufan, İstanbul; Afa Yayıncılık, 1993, s.110–127.

Goldstone, Richard J. *Imperial Nature: The World Bank and Struggles for Social Justice in the Age of Globalization*. New Heaven; Yale University Press, 2005, s.251.

Jones, Chris. *Poverty, Welfare and the Disciplinary State*. London; Routledge,

1999, s.6.

MacPherson, S. and Silburn R. "The Meaning and Measurement of Poverty". *Poverty: A Persistent Global Reality*, (ed.) J. Dixon. Florence: Routledge, 1998: 6–18.

Martinetti Enrica C. and Moroni, Stefano, (2007). "An Analytical Framework for Conceptualizing Poverty and Re-examining the Capability Approach". *The Journal of Socio-Economics* 36: 360–375.

Minogue, Kenneth. *Siyaset ve Despotizm*. Çeviren. Ü. Gündoğan, Ankara; Liberte Yayınları, 2002, s.137.

Moore, David. *The World Bank: Development, Poverty, Hegemony*, University of KwaZulu-Natal Press, 2007.

O'Connor, Alice. *Poverty Knowledge: Social Science, Social Policy, and the Poor in Twentieth-Century U.S. History*. Princeton: Princeton University Press, 2000, s.2–10.

"Poverty", <http://en.wikipedia.org/wiki/Poverty>, Son güncelleme 16.10.2008.

Sanders, Jimmy M. (1991). "'New' Structural Poverty?". *The Sociological Quarterly* 32 (2):179–199.

Sawhill, Isabel V. (2003). "The Behavioral Aspects of Poverty", *Public Interest* 153: 79–86.

Schafer, A.R. "German Historicism and American Progressive Thought". *Markets in Historical Contexts: Ideas and Politics in the Modern World*. (ed.) M. Bevir. West Nyack: Cambridge University Press, 2004: 167.

Walker A. and Walker C. "Poverty". *The Social Science Encyclopedia*, (ed.) A Kuper ve J.Kuper. London; Routledge, 2003.

Yapa, Lakshman, (1996). "What Causes Poverty?: A Postmodern View". *Annals of the Association of American Geographers* 86 (4): 707–728.

Yapa, Lakshman. (1998). "The Poverty Discourse and the Poor in Sri Lanka". *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series* 23, (1): 95–115.